

TREČIOJI DALIS

2. Iš duotųjų daiktavardžių sudarykite būdvardžius su priesaga -in(is, è) arba -išk(as, a). Pavartokite jų reikiamą linksnio formą

Lietuvoje _____ (pagonis) papročius pakeitė _____ (krikščionis) papročiai. Lietuviai nuo seno tiki _____ (magija) sveikinimų galia. Kūčių _____ (šventė) vakarienė ruošiama iš _____ (augalas) produktų ar žuvies. Kūčiukai kepami iš _____ (miltai) tešlos ir valgomi su _____ (aguonos) pienu. Per Kūčias vyrauja _____ (šventė) nuotaika. Įdomūs ir įvairūs _____ (Kalėdos) papročiai. Pernai per Kalėdas buvo _____ (žvėris) šaltis. Per Užgavėnes prisivalgėme _____ (mielės) blynų. Persirengėliai mokėjo keletą _____ (žydas) ir _____ (čigonas) žodžių.

3. Iš duotųjų daiktavardžių su priesagomis ar priešdėliais sudarykite vietų pavadinimus (Žr. „Trumpi paaiškinimai“, I dalis, 3,4; III dalis, 2)

alus _____	kalnas _____
arklys _____	kapai _____
avis _____	karalius _____
bitė _____	kelias _____
cukrus _____	kiaulė _____
daržas _____	pušis _____
gėlė _____	vaistai _____

4. Raskite tekste kartotinius veiksmažodžius ir pavartokite jų reikiamą gramatinę formą sakiniuose. Nurodykite, iš kokio veiksmažodžio jie sudaryti

- 1) Daug velykinių papročių atsimena seni žmonės – tik reikia senukus _____.
- 2) Per Velykų pusryčius šeima _____ margačiais.
- 3) Pavalgius reikia _____ stalą.
- 4) Po pietų jaunimas margačius _____ loveliu.
- 5) Kiaušinius _____ stiklu, peiliu ar kitu aštriu daiktu.
- 6) Per Jonines jaunimas _____ per laužą.
- 7) Ragana bėgdama užkliuvo už klumpių ir _____ kojas.
- 8) Šeimnininko pareiga buvo _____ ir dalyti duoną.

5. Įrašykite į sakinius reikiamus žodžius, bendrašaknius su daiktavardžiu vakaras (Žr. „Trumpi paaiškinimai“, 8)

- 1) Kūčios yra Kalėdu _____.
- 2) Senovėje prie stalo sėsdavo patekėjus _____ žvaigždei.
- 3) Kūčių dieną valgoma mažai, visi laukia _____.
- 4) Įdomus ir paslaptingas Kūčių _____.
- 5) Rytojaus dieną reikia suvalgyti _____ valgius.
- 6) Žmonės pasakoja vienas kitam, ką _____ sapnavo.
- 7) Saulė teka rytuose, o leidžiasi _____.
- 8) Lankyti kaimynus einama ne rytą, ne dieną, o _____.
- 9) Joninių _____ geriausia rinkti žoles.
- 10) Jaunimas susirinko pašokti į _____.

6. Nurodykite, kurie žodžiai yra sinonimai. Sugalvokite su jais sakinių

Daiktavardžiai		Veiksmažodžiai	
palydos	tradicija	virsti	mušti
lanka	namas	plauti	pradėti
valgis	palydėjimas	vesti	mazgoti
paprotys	pieva	plakti	tapti
troba	patiekalas	imti	susituokti

7. Iš duotųjų žodžių junginių sudarykite sudurtinius daiktavardžius. Visus daiktavardžius galite rasti tekste

avies kailis	_____	vidurys nakties	_____
stalą tiesti	_____	akies mirksnis	_____
dešimt metų	_____	pirma diena	_____
šieną pjauti	_____	šimtas metų	_____
šešta diena	_____	aguonų pienas	_____

8. Įrašykite į sakinius galimus augalų ar jų dalių pavadinimus (žr. „Trumpi paaiškinimai“, 7)

Kai nutirpsta sniegas ir pradeda dygti _____, prasideda pavasaris. Iš medžių ir krūmų _____ padaryta puokštė vadinasi verba. Augalus verboms renka vasarą, kai jų _____ stiprūs, o _____ ryškiausi. Nendrių _____ pjauna, kai užšąla ežerai. Verboms dažnai naudojamos avižų ir rugių _____. Iš devynių rūšių _____ merginos pina vainikus. Paparčio _____ pražysta vidurnaktį ir žydi tik trumpą akimirksnį. Ažuolo _____ yra pats storiausias, o _____ giliausios.

(_____) savo atvaizdo veidrodyje, greitai *bėgsianti* (_____), *užkliūsianti* (_____) už akėčių ir tikrai *išsisukinėsianti* (_____) kojas. Žmonės manė kad naktį *ateisiančios* (_____) vėlės ir *suvalgysiančios* (_____) viską, kas padėta ant kapo. Daugelis tikėjo, kad žvakės liepsna *pritrauksianti* (_____) mirusiojo vėlę ir ją *nuraminsianti* (_____).

13. Kokią veiksmažodžio pa-valgyti formą (pusdalyvi, padalyvi ar veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyvi) reikia vartoti šiuose sakiniuose?

Lietuviai, _____ Kūčių vakarienę, yra rimti ir susikaupę. Burti ir juokauti žmonės pradeda tik _____. Įprasta uždegti žvakes _____ iškilmingus pietus. _____ nedera garsiai juoktis. Persirengėliai, _____ blynų, gražiai padainavo. Šeimininkai, svečiams _____, buvo tylūs ir mandagūs. Jaunuoliai, _____ kiaušinius, giria šeimininkę. Prieš _____ visi iš eilės kiaušiniais susidaužia. Prieš _____ pietus, reikia nusiplauti rankas, o _____ gražiai padėkoti.

14. [rašykite taisyklingą linksnio formą tikslui reikšti

Tikslas gali būti reiškiamas dviem linksniais: KILMININKU ir NAUDININKU. Dažniausiai jie eina su BENDRATIMI. KILMININKAS su veiksmažodžio BENDRATIMI vartojamas tikslui reikšti po j u d ė j i m o (slinkties) veiksmažodžių (*i š ė j o u o g ų rinkti*). Šioje pozicijoje n i e k a d a n e g a l i m a v a r t o t i G A L I N I N K O. NAUDININKAS su veiksmažodžio BENDRATIMI vartojamas tikslui reikšti tik po daiktavardžių, kurie pavadina veiksmo į r a n k į ar p r i e m o n ė (*Neturiu d a n t ų riešutams krimsti*).

- 1) Jaunimas susirinko pasveikinti _____ (šeimininkai).
- 2) Velnias užšoko ant stogo _____ (kaminas) užkimšti.
- 3) Tėvas atsinešė verbą _____ (vaikas) plakti.
- 4) Vyrai ir vaikai renkasi _____ (margučiai) ridinėti.
- 5) Jie pasidarė lovelį _____ (margučiai) ridinėti.
- 6) Mergaitės atbėgo prie upės _____ (vainikėliai) leisti.
- 7) Kaimynė paėmė peiliuką _____ (kiaušinis) marginti.
- 8) Jaunuoliai išbėgo skinti _____ (paparčio žiedas).
- 9) Moterys prisirinko žolių _____ (vaistai) gaminti.
- 10) Per vėlines visi skuba aplankyti _____ (artimųjų kapai).

15. Pavartokite kilmininką tiesioginiam veiksmo objektui nusakyti

KILMININKU pasakomas objektas, t.y. daiktas, asmuo, į kurį krypsta veiksmas, po veiksmažodžių *gailėti, ieškoti, klausyti, laukti, linkėti, norėti, reikėti, trokšti, trūkti, užtekti*. Veiksmažodžiai *klausti, prašyti* gali būti vartojami su dviem linksniais: KILMININKU ir GALININKU, pvz: *Aš klausiu tėvą patarimo; – Ar tu žinai kelią į Vilnių? – Ne, nežinau, paklausu kaimyną / kaimyno.*

- 1) Visi nekantriai laukia _____ (Kūčių naktis).
- 2) Mergaitės bėga į kiemą ir klauso _____ (šunų lojimas).
- 3) Svarbiausias kalėdotojų tikslas yra pasveikinti šeiminius ir palinkėti jiems _____ ir _____ (sveikata, laimė).
- 4) Persirengėliai norėjo _____ ir _____ (blynai, mėsa), bet visiems užteko tik _____ (blynai).
- 5) Jiems reikėjo _____ (didelė kantrybė), kol išmargino kiaušinius.
- 6) Vaikams trūko _____ ir _____ (jėga, sumanumas).
- 7) Žmonės gailėjo _____ (prarastas laikas).
- 8) Lalauninkai prašė _____ (šeimininkas) _____ (dovanos).
- 9) Visos mergaitės trokšta _____ (šeimyninė laimė).
- 10) Jauni ir seni ieško _____ (paparčio žiedas).

16. Išstaisykite prielinksnio pas vartojimo klaidas

Prielinksnis *pas* vartojamas su GALININKU ir paprastai reiškia vietą (*Jis gyvena pas tėvus*). Po veiksmažodžių, kurie reiškia judėjimą, slinkti, prielinksnio *pas* konstrukcijos rodo kryptį (*Jis išvažiavo pas tėvus*).

Prielinksnio *pas* konstrukcijų *ne galima* vartoti: a) su veiksmažodžiu *būti* turėjimui, nuosavybei reikšti: *Pas jį nėra talento* (reikia: *Jis neturi talento*); b) objektui reikšti po veiksmažodžių *prašyti, klausyti, kreiptis; gauti, imti, pirkti, skolintis*: *Klausk pas mokytoją* (reikia: *Klausk mokytojo*); *Kreipkis pas daktarą* (reikia: *Kreipkis į daktarą*); *Pasiskolink pas draugą* (reikia: *Pasiskolink iš draugo*).

- 1) Pas lietuvius yra daug senoviškų papročių.
- 2) Vėlykas šventėme pas tėvus, todėl ir nuotaika pas visus buvo puiki.
- 3) Kiaušinių nusipirkome pas kaimiečius.
- 4) Jei šeiminkė kiaušinius dažo ne namie, vištos deda kiaušinius pas kaimynus.
- 5) Lalauninkai gavo pas šeiminius daug dovanų: mėsos, pyrago, alaus.
- 6) Šeiminkai paprašė pas lalauninkus pagalbos.
- 7) Joninių naktį pas gyvulius ateidavo ragana.

8. Pavartokite reikiamą daiktavardžio linksnį laikui reikšti

Laikas paprastai reiškiamas daiktavardžio ir su juo suderintų žodžių vienaskaitos GALININKU, pvz.: *žiemą vasarą, penktą valandą, rugpjūčio mėnesį, dešimtą dieną.*

Laiką rodo ir INAGININKAS – tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos: *šiais metais, tuo laiku, tuo tarpu.* Labai retai laikui reikšti vartojamas VIETININKAS. Reikia įsidėmėti keletą laiko sąvokas reiškiančių žodžių, kurių vietininko linksnis atsako į klausimą *kada?: vaikystėje, jaunystėje, senatvėje; ateityje, praeityje, senovėje; amžiuje, darbymetyje, šimtymetyje, vidurnaktyje.*

Žodžių, reiškiančių metų laikus, mėnesius, savaitės dienas, valandas, minutes, sekundes, VIETININKAS laikui reikšti nevertotinas (pvz.: Jis atėjo trečioje dienoje turi būti taisomas į Jis atėjo trečią dieną).

- 1) _____ (senovė) lietuvių protėviai buvo artimi germanų kaimynai ir giminaičiai.
- 2) Jau _____ (septintasis mūsų eros amžius) gyveno kelios baltų gentys.
- 3) Baltų vardas buvo pavartotas pirmą kartą _____ (1845 metai).
- 4) Ir štai _____ (vienas kartas) mokslininkai apsižiūrėjo, kad prie Nemuno gyvena tauta, kurios kalba primena sanskritą.
- 5) Lietuvių kalba išgarsėjo _____ (devynioliktasis amžius).
- 6) _____ (tas laikas) Lietuva priklausė Rusijai.
- 7) Raštai lietuvių kalba pradėjo rodytis tik _____ (XVI amžius).
- 8) Ne taip seniai lietuviai pradėjo sakyti: „Ateik _____ (vienuoliktą valandą).“
- 9) _____ (ankstyvas pavasaris) aukštaitis su žemaičiu nutarė statyti namą.
- 10) _____ (vidurnaktis) visos katės pilkos.

9. Iš duotųjų veiksmažodžių sudarykite veikiamosios rūšies esamojo ir būtojo kartinio laiko dalyvius. Paskui įrašykite juos į sakinius

Veikiamosios rūšies dalyvis

Esamas is laikas: veiksmažodžio esamojo laiko kamienas + *-as(antis), -anti; -is (-intis), -inti.*

Būtas is kartinis laikas: būtojo kartinio laiko kamienas + *-es (-usis), -usi.*

Veikiamosios rūšies dalyviai dažniausiai reiškia ypatybę, kylančią iš paties veikėjo veiksmo (*einantis berniukas* „berniukas, kuris eina“, *dainuojanti mergaitė* „mergaitė, kuri dainuoja“). Sakinyje jie paprastai eina p a ž y m i n i u. Labai dažnai dalyvio konstrukcijomis keičiami šalutiniai pažyminio sakiniai, pvz.: *Tauta, kuri išsaugojo savo kalbą, yra verta pagarbos = Tauta, išsaugojusi savo kalbą, verta pagarbos.* Veikiamosios rūšies dalyviai sakinyje gali eiti ir

tariniu, nes su jais sudaromi sudurtiniai veiksmažodžių laikai. Dažniausiai į sudurtines formas įeina būtojo kartinio laiko dalyviai.

Tokios sudurtinės veiksmažodžio formos paprastai reiškia 1) veiksmą, kuris vyko praeityje tiksliai nepasakytu laiku, bet yra aktualus ir dabartiniu momentu, pvz.: *Jis yra rašęs laišką* (perfektas); *Jis buvo rašęs laišką* (pluskvamperfektas); 2) rezultatinę būseną ar veiksmo rezultatą, pvz.: *Jis yra parašęs laišką*; *Jis buvo parašęs laišką*. Sudurtinės laikų formos su esamojo laiko dalyviu, kuris dažniausiai vartojamas su dalelyte *be-* ir būtojo kartinio laiko veiksmažodžiu *būti*, reiškia veiksmą, kuris turėjo prasidėti, pvz.: *Jis buvo berašąs laišką*.

Veiksmažodis	Dalyvis	
	Esamasis laikas	Būtais kartinis laikas
atsirasti, atsiranda, atsirado	_____	_____
gyventi, gyvena, gyveno	_____	_____
išlaikyti, išlaiko, išlaikė	_____	_____
ištarti, ištaria, ištare	_____	_____
mokėti, moka, mokėjo	_____	_____
nykti, nyksta, nyko	_____	_____
susiliėti, susilieja, susiliejo	_____	_____
suskilti, suskyla, suskilo	_____	_____

- Iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų archaiškiausia yra lietuvių kalba, kuri *išlaikė* daugiausia senų formų ir žodžių. (_____)
- Tada lietuviškai kalbėjo tik baudžiauninkai, kurie *nemokėjo* nei skaityti, nei rašyti. (_____)
- Kiekviena tauta turi daugiau ar mažiau tarmių, kurios *atsiranda* dėl daugelio priežasčių. (_____)
- Vienos iš tarmių atstovai yra aukštaičiai, kurie *ištaria* sveikus dvibalsius *ie* ir *uo*. (_____)
- Baltų prokalbė, kuri greitai *suskilo* į vakarų ir rytų baltų prokalbes, susiformavo
maždaug antrame tūkstantmetyje prieš Kristų. (_____)
- Trečia baltų prokalbės šaka buvo Dnepro baltai, kurie vėliau visai *susiliejo* su slavais. (_____)
- Baltų kalbos, kurios *išnyko* apie XV–XVI amžių, nepaliko jokių rašto paminklų. (_____)
- Žmonės, kurie *gyvena* Lietuvos žemumose, vadinami žemaičiais. (_____)

18. Ištaisykite ir paaiškinkite kalbos klaidas. Pabandykite jas sugrupuoti: atskirai išrašykite linksnių (vardininko, naudininko, galininko, įnagininko, vietininko) vartojimo, atskirai – prielinksnių konstrukcijų, atskirai – veiksmažodžių formų (bendratis, dalyvio, padalyvio) vartojimo klaidas

- 1) Visa lietuviais apgyvendinta teritorija buvo apaugusi miškais.
- 2) Prūsų kalba buvo vokiečiais persekiojama, netgi draudžiama įstatymais.
- 3) Siekiant prūsus prijungti prie savo valstybės, lenkai pagrasino ginklu.
- 4) Lietuvių kalba yra išgyvenusi sunkius metus.
- 5) Kaimo žmonės ilgai negalėjo paskaityti lietuviškus raštus, todėl lietuvių kalba mažai buvo paveikta naujovėmis.
- 6) Pirmoji lietuviška knyga pasirodė tūkstantis penki šimtai keturiasdešimt septintuosiuose metuose.
- 7) Suomių ir estų protėviai skolinosi baltiškus žodžius, kad pavadinti įvairius žemės darbų įrankius.
- 8) Pas lietuvius yra daug visokių tarmių ir patarmių.
- 9) Kalboje vis randasi ir randasi naujos svetimybės.
- 10) Pernai buvo priimtas įstatymas tarmių išsaugojimui.
- 11) Tame laike lietuviai buvo neraštingi.
- 12) Sanskrito profesorius paprašė pagalbos pas lietuvių valstietį.
- 13) Pamačius panašias egiptiečių ir Amerikos indėnų piramides, mokslininkai sukūrė naujas hipotezes.
- 14) Keli drąsuoliai ryžosi perplaukti Atlantą mažomis valtelėmis, kad įrodyti savo hipotezes.
- 15) Dokumentai buvo išduodami tik po parašu.
- 16) Tų pačių metų bėgyje pasirodė lietuviški laikraščiai ir žurnalai.
- 17) Augustas Šleicheris atvyko į Lietuvą tyrinėti tarmes.
- 18) 1856 metais pasirodė Augusto Šleicherio knyga po antrašte „Lietuvių kalbos gramatika“.
- 19) Lyginant kalbas mokslininkai sukūrė naują kalbotyros šaką.
- 20) Lietuviai buvo po didele slavų įtaka.